

Олена Михайлюк

аспірантка кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(Харків, Україна)
urstank@ukr.net

УДК 349.42

ЩОДО ПОНЯТТЯ І ПРИНЦИПІВ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ. У статті здійснено комплексне теоретико-правове дослідження агропродовольчої політики як самостійної аграрно-правової категорії та важливої складової державної аграрної політики України. Обґрунтовано, що в умовах глобалізаційних викликів, трансформації продовольчих систем, посилення ризиків для національної та продовольчої безпеки, а також в умовах воєнного стану агропродовольча політика набуває стратегічного значення й потребує належного нормативно-правового забезпечення.

Сформульовано авторське розуміння агропродовольчої політики. Доведено, що ефективність її формування і реалізації безпосередньо залежить від чіткого визначення її стратегічних цілей і пріоритетів, їх узгодження із засадами сталого розвитку, а також від створення дієвих юридичних механізмів реалізації. Визначено, що основною й пріоритетною метою агропродовольчої політики як складової державної аграрної політики є забезпечення продовольчої безпеки й гарантування права населення на продовольство.

Особливу увагу приділено аналізу принципів правового забезпечення агропродовольчої політики. Розкрито їх сутність як основоположних ідей та нормативно-регулятивних засад, що визначають спрямованість правового регулювання у відповідній сфері, забезпечують єдність законодавства, впливають на правотворчу і правозастосовну діяльність і виконують функцію гарантування щодо реалізації права людини на продовольство. Визначено значення принципів правового забезпечення агропродовольчої політики.

Виокремлено систему принципів правового забезпечення агропродовольчої безпеки й проаналізовано її стратегічні цілі. Обґрунтовано, що подальший розвиток правового забезпечення агропродовольчої політики має здійснюватися на засадах поєднання економічної ефективності, соціальної справедливості та екологічної збалансованості з урахуванням європейських інтеграційних процесів і сучасних безпекових викликів.

Доведено, що удосконалення принципів, цілей і механізмів правового забезпечення агропродовольчої політики є необхідною передумовою зміцнення продовольчої та національної безпеки України, гарантування права людини на продовольство, а також подальшого розвитку доктрини аграрного права.

Ключові слова: агропродовольча політика; принципи права; державна аграрна політика; продовольча безпека; сталий розвиток; право на продовольство.

За сучасних умов глобалізації продовольчої проблеми, що супроводжується зростанням чисельності населення планети, кліматичними змінами, воєнними конфліктами, нестабільністю світових ринків сільськогосподарської продукції та поглибленням екологічної кризи, особливої актуальності набуває питання належного правового забезпечення агропродовольчої політики як необхідної складової державної аграрної політики. Глобальні кризові явища переконливо засвідчують, що без належного функціонування агропродовольчої сфери неможливий ані сталий розвиток національної економіки, ані забезпечення основних прав населення, зокрема на їжу.

Від належного наукового опрацювання проблематики агропродовольчої політики як аграрно-правової категорії, зокрема, визначення її пріоритетів, цілей, а також принципів правового забезпечення залежить не лише розвиток доктрини аграрного права як самостійної галузі правничої науки, а й удосконалення правового регулювання відносин у сфері формування і реалізації агропродовольчої політики, забезпечення продовольчої безпеки держави, збереження її продовольчого суверенітету й гарантування права кожної особи на достатнє, безпечне та якісне продовольство (їжу) як складової проголошеного у ст. 48 Конституції України¹ права на достатній життєвий рівень.

Протягом останніх років агропродовольча політика України зазнає суттєвих змін з урахуванням декількох чинників, серед яких: доктринальні напрацювання, що підтвердили свою практичну цінність і спрямованість на захист права людини на продовольство (на їжу), євроінтеграційні зобов'язання нашої держави, а також виклики та загрози сьогодення (воєнний стан, кліматичні зміни та ін.).

Отже, дослідження теоретико-правових засад формування та реалізації агропродовольчої політики, визначення її цілей і принципів правового забезпечення є важливим й актуальним напрямом сучасної аграрно-правової науки, що відповідає як потребам правотворчої практики, так і викликам глобалізованого світу.

Теоретичним підґрунтям статті послугували праці провідних вітчизняних науковців – представників юридичної та економічної науки у сфері теоретико-правових засад державної аграрної політики, серед яких: Н. Багай, О. Білінська, О. Бородіна, А. Гетьман, В. Єрмоленко, Т. Курман, О. Погрібний, П. Саблук, О. Скидан, А. Статівка, О. Туєва, В. Уркевич, В. Юрчишин, В. Янчук та ін. Однак принципи правового забезпечення агропродовольчої політики держави предметом окремого правового дослідження досі не були. Саме цим і зумовлюється вибір теми цієї статті та її актуальність.

¹ Конституція України від 28 червня 1996 р. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>> (дата звернення 16.02.2026).

Метою статті є дослідження принципів правового забезпечення агропродовольчої політики як однієї з найважливіших складових державної аграрної політики, визначення їх системи, змісту та функцій.

У сучасних умовах агропродовольча політика виступає однією з найважливіших складових державної аграрної політики України, адже має на меті задоволення потреб населення у якісному і безпечному продовольстві, а промисловості – у продовольчій сировині рослинного і тваринного походження. Під агропродовольчою політикою слід розуміти систему організаційно-правових, соціально-економічних, науково-технічних, інформаційно-виховних та інших заходів, спрямованих на забезпечення стабільного виробництва, переробки, розподілу та споживання безпечних і якісних харчових продуктів, а також належного функціонування агропродовольчого ринку з метою забезпечення продовольчої безпеки держави і гарантування права людини на продовольство (їжу). Її належне нормативно-правове унормування передбачає чітке визначення стратегічних пріоритетів і цілей, узгодження їх із принципами сталого розвитку, а також формування системи юридичних механізмів формування і реалізації. Саме правове забезпечення надає агропродовольчій політиці системності, послідовності та передбачуваності, що є ключовими умовами ефективності державного впливу у цій сфері.

При цьому дослідження агропродовольчої політики як аграрно-правової категорії безпосередньо пов'язано з аналізом принципів, на яких ґрунтується її правове забезпечення. Адже саме принципи агропродовольчої політики держави як основоположні ідеї, базові засади виступають орієнтирами й, навіть, нормативними вимогами, що впорядковують і спрямовують вплив норм права на відносини у досліджуваній сфері.

Принципи права постійно привертають увагу вчених-правознавців, проте, як справедливо зазначає А. Колодій, через їх мінливість, філософську сутність, абстрактність абсолютна більшість аспектів їх розуміння потребує доопрацювання. Принципи права є продуктом людської діяльності, результатом якої вони виступають і інтереси якої вони задовольняють. При цьому їх виникнення зумовлюється потребами суспільного розвитку і в них відображаються закономірності суспільного життя. Принципи права вносять одноманітність у всю систему юридичних норм і забезпечують єдність правового регулювання суспільних відносин, цементують усі компоненти юридичної надбудови. Водночас вони мають також самостійний вплив на суспільні відносини². При цьому до функцій принципів права, на думку вченого, слід віднести такі: а) вони є нормативно-регулятивними, всезагальними, обов'язковими, об'єктивно зумовленими, історичними та ідейно-політичними категоріями; б) їх соціальною функцією є регулюван-

² А. Колодій, 'Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація' [2012] 3 Альманах права 42–43.

ня й охорона суспільних відносин; в) вони є самостійною юридичною категорією, тобто мають відмінні ознаки від усіх інших³.

На важливій ролі принципів права акцентує увагу П. Кулинич, зазначаючи, що правові ідеї як один із регулівних пластів механізму правового регулювання виявляються насамперед у правових принципах, які не лише виводяться з норм позитивного права, а й формуються правничою наукою як початковий елемент у розвитку й удосконаленні правового регулювання суспільних відносин⁴.

Поняття “принцип” походить від латинського слова “*principium*”, що означає “початок”, “першооснова”, “первинність”. У спеціальній юридичній літературі принципи визначають як найбільш загальні вимоги, що ставляться до суспільних відносин та їх учасників, а також як вихідні керівні засади, відправні установлення, що виражають сутність права і впливають з ідей справедливості та свободи, визначають загальну спрямованість і найістотніші риси чинної правової системи⁵. За сферою суспільних відносин принципи поділяють на: 1) загальнолюдські; 2) загальноправові; 3) міжгалузеві; 4) галузеві; 5) окремих інститутів права⁶.

Значення принципів правового забезпечення агропродовольчої політики зумовлюється тим, що вони: а) характеризуються імперативністю, загальністю, стабільністю протягом певного часу; б) спрямовують розвиток і функціонування правового інституту формування і реалізації агропродовольчої політики держави; в) зумовлюють напрями правотворчої, правозастосовної, правоохоронної та організаційної діяльності в агропродовольчій сфері; г) виступають юридичною гарантією права людини на продовольство; д) сприяють заповненню прогалин у регулюванні досліджуваних відносин; е) забезпечують підвищення рівня правосвідомості населення в агропродовольчій сфері.

У цьому контексті визначення принципів правового забезпечення, а також пріоритетів і цілей агропродовольчої політики має ґрунтуватися на поєднанні економічної ефективності, соціальної справедливості та екологічної збалансованості. Виходячи зі змісту положень, закріплених у ст. 7 Закону України “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики”⁷ від 1 липня 2010 р., до основних засад внутрішньої політики в агропродовольчій сфері належать: гарантування продовольчої безпеки держави, забезпечення високого рівня якості сільськогосподарської продукції та продовольства, формування прозорого ринку такої продукції, створення умов для формування конкурентоспроможного агропромислового комплексу, збільшення його експортного потенціалу та ін.

³ П Кулинич, *Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні* (Логос 2011) 43.

⁵ М Цвік, О Петришин (ред), *Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів* (Право 2009) 197.

Водночас принципи правового забезпечення агропродовольчої політики, як уявляється, мають відображати як національні інтереси держави, так і міжнародно-правові стандарти у сфері прав людини. Їх характерною особливістю виступає здатність бути тією основою, що здатна організувати й структурувати нормативний масив у сфері формування і реалізації агропродовольчої політики. До таких слід віднести: принцип пріоритетності продовольчої безпеки; принцип гарантування права кожного на продовольство (їжу); принцип відкритості і прозорості у формуванні та реалізації агропродовольчої політики; забезпечення сталого розвитку аграрного виробництва; принцип державної підтримки національного аграрного товаровиробника; дотримання балансу загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів у продовольстві; принцип моніторингу стану продовольчої безпеки; принцип міжнародної співпраці в агропродовольчій сфері та ін.

Ілюстрацією прояву останнього принципу є те, що в умовах воєнного стану в межах агропродовольчої політики важливого значення набуло співробітництво з міжнародними організаціями та зарубіжними країнами. Так, співпрацю із Всесвітньою продовольчою програмою ООН щодо отримання допомоги вразливими верствами населення, особливо тими, хто постраждав внаслідок війни і руйнування греблі Каховської ГЕС, передбачено рішенням РНБО від 9 жовтня 2023 р. «Про стан забезпечення продовольчої безпеки»⁸.

Слід також зазначити, що агропродовольча політика у процесі свого формування покликана виконувати декілька стратегічних завдань. У політичному аспекті – це забезпечення провідної ролі аграрного сектору економіки у становленні державності України, забезпеченні національної безпеки держави і збереженні її продовольчого суверенітету; в економічному – сталий економічний розвиток і продовольче забезпечення населення України; у соціальному – вирішення соціальних питань, забезпечення потреб суспільства й запитів кожного його члена шляхом створення максимально сприятливих умов життя, про що зазначається і у спеціальній літературі⁹.

Дійсно, слід погодитися з Т. Курман, що агропродовольча політика на сьогодні виступає обов'язковим й надважливим складником державної аграрної політики¹⁰, причому реалізується як на національному, внутрішньому рівні, так і на регіональному та міжнародному рівнях. Це закріплено і в чинному аграрному законодавстві. Так, відповідно до положень Стратегії продовольчої безпеки України на період до 2027 р., схваленої розпорядженням Кабіне-

⁸ Про стан забезпечення продовольчої безпеки: рішення Ради національної безпеки і оборони України, введене в дію Указом Президента України від 9 жовтня 2023 р. № 681/2023 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0038525-23#Text>> (дата звернення 16.02.2026).

⁹ В Уркевич, М Шульга (ред), *Державна аграрна політика України: проблеми правового забезпечення* (Вид О. М. Ешке 2014) 26–28.

¹⁰ Т Курман, *Сталий розвиток сільськогосподарського виробництва: проблеми правового забезпечення* (Юрайт 2018) 100–101.

ту Міністрів України від 23 липня 2024 р.¹¹, надійне забезпечення населення країни продовольством та збереження ресурсних можливостей для досягнення такої цілі майбутніми поколіннями має стратегічне значення, оскільки від цього залежить не лише продовольча, а і національна безпека України. Своєю чергою Указом Президента України від 7 лютого 2022 р. “Питання національних пріоритетів трансформації продовольчих систем в Україні”¹² з урахуванням Цілей сталого розвитку України на період до 2030 р., затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 р.¹³, визначено національні пріоритети трансформації продовольчих систем в Україні на період до 2030 р. за такими напрямками, як здорове харчування, дружнє до довкілля сільськогосподарське виробництво, стійкість до ринкової нестабільності та доступність харчових продуктів для всіх груп населення.

При цьому одними із головних категорій, що визначають сутність і спрямованість агропродовольчої політики, виступають її стратегічні цілі. Як справедливо зауважує Н. Багай, цілі та пріоритети державної аграрної політики є визначальними для змісту всіх нормативно-правових актів аграрного законодавства¹⁴. Уявляється, що основною й пріоритетною ціллю агропродовольчої політики, як складової державної аграрної політики, виступає забезпечення продовольчої безпеки й гарантування права населення на достатнє, якісне і безпечне продовольство. Водночас необхідність досягнення поставлених цілей потребує відповідної правової основи, що створить необхідні інструменти й механізми агропродовольчої політики, дасть змогу сформувати стратегію забезпечення продовольчої безпеки й гарантувати права громадян на продовольство тощо.

Значну увагу гарантуванню безпечності харчових продуктів, забезпеченню сталості сільськогосподарського виробництва та його кліматичній нейтральності на сьогодні приділяє ЄС, що закріплено як у Європейському “зеленому” курсі (The European Green Deal), так і в інших актах законодавства ЄС.

Окрім того, важливого значення при формуванні агропродовольчої політики в умовах воєнного стану набуває й реалізація заходів, спрямованих на моніторинг стану продовольчої безпеки; надання державної та грантової підтримки сільськогосподарським товаровиробникам, особливо фермерським і сімейним фермерським господарствам, та виробникам харчових

¹¹ Про схвалення Стратегії продовольчої безпеки України на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 липня 2024 р. № 684-р <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2024-%D1%80#Text>> (дата звернення 16.02.2026).

¹² Питання національних пріоритетів трансформації продовольчих систем в Україні: Указ Президента України від 7 лютого 2022 р. № 41/2022 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/41/2022#Text>> (дата звернення 16.02.2026).

¹³ Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>> (дата звернення 16.02.2026).

¹⁴ Н. Багай, “Законодавче забезпечення державної аграрної політики: окремі проблеми”, *Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах: матер. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квіт. 2018 р.)* (А Статівка (ред), Юрайт 2018) 62.

продуктів; надання адресної допомоги соціально вразливим категоріям населення для гарантування їх права на їжу; контроль за цінами на продукти харчування першої потреби; формування розгалуженої мережі зберігання резервів сировини та продовольчих ресурсів для задоволення стратегічних потреб держави та ін.¹⁵

Висновки. З урахуванням викладеного, можна дійти висновку, що система принципів правового забезпечення агропродовольчої політики має відображати як національні інтереси, так і міжнародно-правові стандарти у сфері прав людини. Ці принципи забезпечують єдність правового регулювання і є юридичною гарантією права людини на продовольство. До них належать, зокрема, принципи пріоритетності продовольчої безпеки, гарантування права кожного на продовольство, відкритості й прозорості державної політики, сталого розвитку аграрного виробництва, державної підтримки національного товаровиробника, балансу інтересів, моніторингу стану продовольчої безпеки та міжнародної співпраці. При цьому стратегічною та пріоритетною ціллю агропродовольчої політики слід визнати забезпечення продовольчої безпеки й гарантування права населення на продовольство як складової права на достатній життєвий рівень.

Належне правове регулювання відносин у сфері розробки й реалізації агропродовольчої політики як найважливішого складника державної аграрної політики виступає необхідним підґрунтям для гарантування прав населення на продовольство, зокрема в умовах воєнного стану, й забезпечення продовольчої безпеки як на національному, так і на глобальному рівні. Удосконалення принципів, цілей і механізмів правового забезпечення агропродовольчої політики є необхідною умовою зміцнення продовольчої та національної безпеки України, реалізації конституційних прав громадян і подальшого розвитку аграрно-правової доктрини.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Kulynych P, *Pravovi problemy okhorony i vykorystannia zemel silskohospodarskoho przyznachennia v Ukraini* (Lohos 2011) (in Ukrainian).
2. Kurman T, *Stalyi rozvytok silskohospodarskoho vyrobnytstva: problemy pravovoho zabezpechennia* (Iurait 2018) (in Ukrainian).

Edited books

3. Urkevych V, Shulha M (red), *Derzhavna ahrarna polityka Ukrainy: problemy pravovoho zabezpechennia* (Vyd-ts O. M. Eshke 2014) (in Ukrainian).
4. Tsvik M, Petryshyn O (red), *Zahalna teoriia derzhavy i prava: pidruchnyk dlia studentiv yurydychnykh vyschykh navchalnykh zakladiv* (Pravo 2009) (in Ukrainian).

¹⁵ О Михайлюк, 'Актуальні питання правового забезпечення агропродовольчої політики України в умовах воєнного стану', [2025] 90(3) Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право 65–66 <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.3.8>.

Journal articles

5. Kolodii A, 'Pryntsypy prava: heneza, poniattia, klasyfikatsiia ta realizatsiia' [2012] 3 Almanakh prava 42–43 (in Ukrainian).
6. Mykhailiuk O, Aktualni pytannia pravovoho zabezpechennia ahroprodovolchoi polityky Ukrainy v umovakh voiennoho stanu, [2025] 90(3) Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pravo 65–66 <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.3.8> (in Ukrainian).

Conference papers

7. Bahai N, 'Zakonodavche zabezpechennia derzhavnoi ahraryoi polityky: okremi problemy', *Priorytetni napriamy rozvytku ahrarynoho zakonodavstva i prava v suchasnykh umovakh: mater. nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 20 kvit. 2018 r.)* (A Stativka (red), Yurait 2018) 62 (in Ukrainian).

Olena Mykhailiuk

ON THE CONCEPT AND PRINCIPLES OF LEGAL ASSURANCE OF AGRICULTURAL AND FOOD POLICY IN UKRAINE

ABSTRACT. The article provides a comprehensive theoretical and legal study of agri-food policy as an independent agrarian legal category and an important component of Ukraine's state agrarian policy. It is argued that in the context of globalization challenges, the transformation of food systems, increased risks to national and food security, and martial law, agri-food policy is becoming strategically important and requires adequate regulatory and legal support.

The author's understanding of agri-food policy is formulated. It is proved that the effectiveness of its formation and implementation directly depends on a clear definition of its strategic goals and priorities, their coordination with the principles of sustainable development, as well as on the creation of effective legal mechanisms for implementation. It is determined that the main and priority goal of agri-food policy, as a component of state agricultural policy, is to ensure food security and guarantee the population's right to food.

Particular attention is paid to the analysis of the principles of legal support for agri-food policy. Their essence is revealed as fundamental ideas and normative and regulatory principles that determine the direction of legal regulation in the relevant field, ensure the unity of legislation, influence law-making and law enforcement activities, and perform a guaranteeing function regarding the realization of the human right to food. The significance of the principles of legal support for agri-food policy is determined.

The system of principles for legal support of agri-food security has been identified and its strategic objectives analyzed. It has been substantiated that further development of legal support for agri-food policy should be based on a combination of economic efficiency, social justice, and environmental balance, taking into account European integration processes and current security challenges.

It has been proven that improving the principles, objectives, and mechanisms of legal support for agri-food policy is a necessary prerequisite for strengthening Ukraine's food and national security, guaranteeing the human right to food, and further developing the doctrine of agricultural law.

KEYWORDS: agri-food policy; principles of law; state agrarian policy; food security; sustainable development; right to food.